

Türkiye’de Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongrelerinde sunulan çalışmaların değerlendirilmesi*

Nevin Şahin, İlkay Güngör

İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu, İstanbul

Amaç:2001, 2003, 2005 ve 2007 yıllarında düzenlenen Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması (UÜSAP) kongrelerinde sunulan çalışmaların çalışmacı, araştırma tipi, örneklem ve konu açılarından değerlendirilmesidir. **Yöntem:** UÜSAP kongre kitapları gözden geçirilmiş ve incelenecek bilgiler kodlanarak bilgisayarda analiz edilmiştir. **Bulgular:** Kongrelere katılım yıllar içinde artmıştır. Ağırlıklı tanımlayıcı çalışmalar sunulmuş ve kadın örneklem üzerinde çalışılmıştır. Hemşire araştırmacılar çalışmalarda önemli şekilde yer almaya başlamışlardır. Aile planlaması yöntem kullanımı/bilgi/memnuniyet genel konuları azalırken, ana-çocuk sağlığı, üreme sağlığı hakları/beklentiler/hizmet kalitesi, menopoz, adolesan, enfeksiyonlar, cinsellik, şiddet ve acil kontrasepsiyon konuları son kongrelerde daha çok incelenmiştir. **Sonuç:** UÜSAP kongreleri yoğun katılımlı, multidisipliner ve gündemin takip edilmesinde faydalı olan değerli bilimsel kongrelerdir.

Anahtar kelimeler: Aile planlaması, Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongresi, Üreme Sağlığı

Evaluation of the studies presented in International Reproductive Health and Family Planning Congresses in Turkey

Objective: The aim of the study was to evaluate researchers, designs, samples and topics of studies presented in International Reproductive Health&Family Planning Congresses (IRHFP) in 2001, 2003, 2005 and 2007. **Methods:** IRHFP congress books were reviewed and data were coded and analyzed on computer. **Results:** The number of studies increased gradually in the recent congresses. The subjects were mostly women in the samples of the studies. Nurse and midwife researchers have started to take an important place in research. Studies on maternal-child health, reproductive health, rights/expectations/quality in services, menopause, adolescence, infections, sexuality, violence and emergency contraception are increasing while studies on contraception use and knowledge are decreasing over years. **Conclusion:** IRHFP congresses are valuable multidisciplinary scientific congresses that follow the country agenda with high numbers of participants.

Key words: Family planning, International Reproductive Health&Family Planning Congresses, reproductive health, studies

Genel Tıp Derg 2008;18(4): 153-157

Uluslararası üreme sağlığı ve aile planlaması (UÜSAP) kongreleri, “Kontrasepsiyon ve Üreme Sağlığı Derneği”nin öncülüğünde uluslararası olarak

2 yılda bir düzenlenen ve üreme sağlığı ve aile planlaması konusunda bilimsel güncel gelişmelerin ve uygulamaya dönük yansımalarının yer aldığı, en yoğun katılımlı multidisipliner kongrelerdir.

*Bu çalışma 9th Congress of the European Society of Contraception kapsamında poster bildiri olarak sunulmuştur.

Yazışma adresi: Dr.Nevin Şahin, İstanbul Üniversitesi Florence Nightingale Hemşirelik Yüksekokulu, İstanbul

e-posta: nevinsah@istanbul.edu.tr

Ülkemizde kadın sağlığı ile ilgili çalışmalar Cumhuriyet döneminde hız kazanmıştır. 1950’li yıllarda aşırı doğurganlığın ve yasal olmayan düşüklerin artması ile ana ölüm hızı yükselmesi üzerine Ana-Çocuk Sağlığı Merkezleri’nin (AÇS) kurulması sağlanmıştır. 1965 yılında Nüfus Planlaması Kanunu kabulü, 1978 yılında Temel Sağlık Hizmeti (TSH) yasası ve 1982 yılında Ana-

Çocuk Sağlığı ve Aile Planlaması (AÇS/AP) Genel Müdürlüğü oluşturulması ve 27 Mayıs 1983'te 2827 sayılı "Nüfus Planlaması Hakkında Kanun" ile gönüllü cerrahi sterilizasyon ve gebeliğin 10. haftasına kadar isteğe bağlı kürtajın yasal hale getirilmesi kadın sağlığının kilometre taşlarından sayılabilir (1-4).

1990'lara kadar üreme sağlığını ilgilendiren konular, geleneksel olarak doğurganlıkla ilişkilendirilmiş ve bu fonksiyonda, rolü daha fazla olan kadına odaklanılarak genellikle AÇS/AP'den söz edilmiştir. Yıllar içerisinde bu geleneksel bakış açısı değişmeye başlamış ve nihayet 1994 yılında Kahire'de yapılan Uluslararası Nüfus ve Kalkınma Konferansında (UNKK- International Conference on Population and Development- ICPD) "Üreme Sağlığı" kavramı dile getirilmiştir (5). UNKK Eylem Planında ilk kez kavram olarak Üreme Sağlığı (ÜS) tanımı yapılmış, ÜS hizmetleri, üreme sağlığına ilişkin sorunların önlenmesi ve çözülmesi yoluyla üreme sağlığı ve sağlıklı yaşama katkıda bulunan yöntem, teknik ve hizmetlerin bütünü olarak tanımlanmıştır. ÜS'nin geleneksel AÇS/AP yaklaşımında temel iki farkı tüm yaşam sürecinin göz önüne alınması yaklaşımı ve her iki cinsiyeti kapsamasıdır. Ayrıca zararlı geleneksel uygulamalar (Genital mutilasyon gibi) adölesan cinselliği, istenmeyen gebelikler, sağlıksız düşükler, maternal morbidite ve mortalite, Cinsel Yolla Bulaşan Enfeksiyonlar (CYBE), HIV/AIDS, Genital Yol Enfeksiyonları (GYE), üreme organları malignensileri, prolapsuslar, cinsiyet temelli şiddetin ve üreme haklarının da ÜS kapsamında ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Özellikle adölesan dönemden başlanarak postmenopozal ve ileri yaş dönemi de dâhil, ÜS hizmetleri kapsamında ele alınması önerilmiştir (5).

Cinsel ve üreme sağlığını insan hakkı olarak gören UNKK Eylem Planının kilit amacı kadın sağlığının iyileştirilmesi ve güvenli anneliktir. Eylem Planında ülkelerin kendi ihtiyaçları doğrultusunda Cinsel Sağlık ve Üreme Sağlığı (CSÜS) düzeylerini geliştirmesi kararı alınmıştır. Bütün ülkelerin, 2015 yılından önce TSH kapsamında (AP ve cinsel sağlık dâhil) tüm ÜS hizmetlerinin toplumda ihtiyacı olan herkese nitelikli olarak ulaşmasını sağlamaları hedef olarak belirlenmiştir (5). Bu ilkeler temel alınarak 1998 yılında Türkiye'de Kadın Sağlığı ve Aile Planlaması Ulusal Stratejik Planı (KS/AP-USP)

hazırlanmıştır. Ayrıca Aralık 2001'de Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Avrupa Komisyonu (AK) Türkiye Üreme Sağlığı Programı (TÜSP) Finans Anlaşmasını imzalamıştır. Ocak 2003'te uygulanmaya başlanan programda, özellikle kadınlar ve adölesanlar olmak üzere Türk toplumunun CSÜS durumunun geliştirilmesine katkıda bulunması öngörülmektedir. TÜSP, hizmet kalitesinin artırılması amacıyla eğitim bileşeninden gençlik danışmanlık merkezlerinin kurulmasına; malzeme alımından küçük/büyük çaplı araştırmalara ve sağlık yöneticilerinin yönetim kapasitelerinin geliştirilmesinden bilgi-eğitim-iletişim (BEİ) çalışmalarına kadar çok geniş yelpazede birbirini destekleyen birçok çalışmayı içermektedir. Bu çalışmalarda acil obstetrik bakım dâhil güvenli annelik, aile planlaması, cinsel yolla bulaşan enfeksiyonlar ve gençlere yönelik hizmetler öncelikli üreme sağlığı alanları olarak seçilmiştir. Program diğer yandan kaliteli üreme sağlığı hizmetlerine yönelik talebi artırmak için sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına finansal destek sağlanmaktadır. Ayrıca Amerikan Uluslararası Kalkınma Ajansı (USAID) ve işbirliği kuruluşlarının (Uluslar arası Aile Sağlığı Eğitim programı (FHTP) ve Johns Hopkins Üniversitesi Uluslararası Üreme Sağlığı Eğitim Programı (JHPIEGO) destekleri alınmıştır (6).

TÜSP çerçevesinde yürütülen çalışmalarda hizmet sunumu ile ilgili temel yapı taşları olarak Hemşirelik/Ebelik alanlarında üreme sağlığı ile ilgili Hizmet Çerçevesi, Sağlık Personeli Görev Tanımları ve Hizmet Standartları geliştirilmiştir.

Türkiye'de CSÜS hizmet sunumunun genişletilmesi ve güçlendirilmesi yönünde ciddi bazı ilerlemeler kaydedilmiştir. Fakat üreme sağlığına ilişkin konulara daha etkin şekilde yer verilmesi ve hizmet sunumundaki geleneksel yaklaşımların yerine kapsamlı CSÜS ve AP anlayışının yerleştirilmesi gereksinimine daha iyi cevap verilebilmesi amacıyla bu konulardaki çalışmaların sürdürülmesi önerilmektedir.

Kadınların üreme sağlığını etkileyen insan hakları ile ilgili standartlar son 10 yılda oldukça gelişmiştir. Bu gelişme, özellikle de Kahire ve Pekin'de yapılan uluslararası konferanslar ve bunların izleme konferansları, uluslararası antlaşmalar, bölgesel insan hakları sistemleri bazı ulusal yasal girişimler

sayesinde olmuştur (5,7-10). Bu gelişmelere rağmen üreme sağlığı (ÜS) ile ilgili gündem, nerede ise bütün dünyada önem ve önceliğini korumaktadır.

UNKK'nın 5 yıl sonraki değerlendirmesi (UNKK +5) sonucunda hükümetlerin özellikle kadınlar olmak üzere tüm bireylerin üreme ve cinsel ve sağlıklarını garantiye almak üzere hükümetlerin ve hükümet dışı kuruluşların insan haklarına yönelik çabalarının desteklenmesi gerektiğini ve üreme sağlığı ile ilgili birçok konunun ele alınmasında insan hakları yaklaşımı vurgulanmıştır (8,9).

Bu çalışmada, 2001, 2003, 2005 ve 2007 yıllarında düzenlenen uluslararası üreme sağlığı ve aile planlaması kongrelerinde sunulan çalışmaların çalışmacı, araştırma tipi, örneklem ve konu açılarından gözden geçirilmesi ve değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem

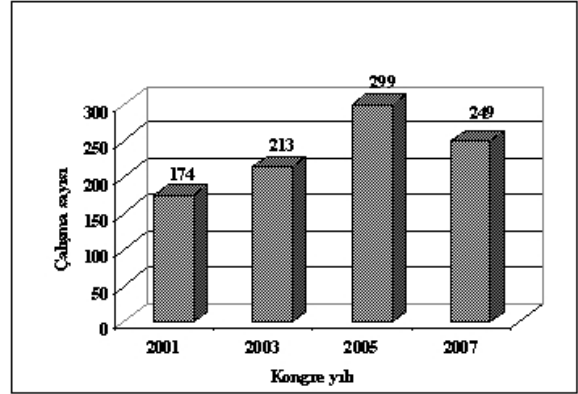
İlki 2001'de olmak üzere, iki yılda bir düzenli olarak yapılan dört Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongresine bildiri olarak kabul edilen bütün çalışmalar kongre kitaplarından okunarak incelenmiştir. Bildirilerin değerlendirilmesinde veriler çalışmacıların mesleği, araştırma tipi, örneklem ve konu dağılımlarına göre kodlanmıştır. Verilerin analizinde SPSS (for Windows 11.0 Client Version) kullanılmıştır.

Bulgular

İlki 2001'de düzenlenen I. Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongresinde 174, 2003'te 213, 2005'te 299 ve 2007'de 249 olmak üzere toplam 935 çalışma yer almıştır. Yıllara göre kongrede sunulan çalışma sayıları anlamlı şekilde artış göstermiştir ($\chi^2=36,32$; $p=0,000$). En fazla bildiri sunulan kongre 299 bildiri ile 2005 yılında yapılan kongre olmuştur (Şekil 1).

Dört uluslararası üreme sağlığı ve aile planlaması kongresinde sunulan çalışmaların araştırma tipleri, örneklem grubu ve araştırmacıların mesleki dağılımları Tablo 1'de verilmiştir.

İlk kongrelerde daha ağırlıklı tanımlayıcı çalışmalar yer alırken, giderek deneysel, derleme ve proje

Şekil 1. Kongrelerde sunulan çalışma sayılarının yıllara göre dağılımı

çalışmalarının oranları da artmaktadır. Fakat yıllara göre araştırma tipleri ($X=16,448$; $p:0,353$) ve örneklem seçimleri ($X=10,315$; $p: 0,326$) açısından anlamlı bir fark bulunmamıştır. Örneklem grubu tüm kongrelerde ağırlıklı olarak kadınlardan oluşmaktadır.

Araştırmacı profili açısından uygulayıcı ve akademisyen hemşire ve ebelerin çalışmaları ileri derecede anlamlı şekilde artmıştır ($X=116,299$; $p:0,000$). Grup çalışmaları benzer oranlardadır.

Toplam dört uluslararası üreme sağlığı ve aile planlaması kongresinde sunulan çalışmaların araştırma konularına göre dağılımı Tablo 2'de verilmiştir.

Çalışmalarda incelenen konular açısından değerlendirildiğinde, aile planlaması yöntem kullanımı/bilgi/memnuniyet genel konuları azalırken, ana-çocuk sağlığı, üreme sağlığı hakları/beklentiler/hizmet kalitesi, menopoz, adolesan, enfeksiyonlar, cinsellik, şiddet ve acil kontrasepsiyon konuları son kongrelerde daha çok incelenmiştir.

2001 ve 2007'deki UÜSAP kongrelerinde ülke dışından poster veya sözel bildiri yer almazken, 2003'teki kongrede 26 adet ve 2005'teki kongrede yabancı ülkelere 9 adet poster veya sözel bildiri sunulmuştur. Başta İran ($n=24$) olmak üzere Romanya ($n=2$)'dan gönderilen bildirimlerde çalışılan konu dağılımları incelendiğinde çalışmaların % 42,9'unun ana çocuk sağlığı, % 14'ünün AP genel kullanım ve bilgisi ile ilgili olduğu bulunmuştur.

Tablo 1. Uluslararası üreme sağlığı ve aile planlaması kongrelerinde sunulan çalışmaların araştırma tipi, örneklem grubu ve araştırmacılar

UÜSAPK Çalışmaları	2001			2003			2005			2007			Toplam		
Araştırma tipi	n	Kİ %	KA %	n	Kİ %	KA %	n	Kİ %	KA %	n	Kİ %	KA %	n	Kİ %	KA %
1. Tanımlayıcı	143	82.2	19.3	167	78.4	22.5	237	79.3	31.9	195	78.3	26.3	742	79.4	100
2. Deneysel/yarı deneysel	17	9.8	23	18	8.5	24.3	25	8.4	33.8	14	5.6	18.9	74	7.9	100
3. Review	5	2.9	7.0	18	8.5	25.4	23	7.7	32.4	25	10.0	35.2	71	7.6	100
4. Vaka sunumu	4	2.3	28.6	3	1.4	21.4	2	0.7	14.3	5	2.0	35.7	14	1.5	100
5. Proje/çalışma/program sunumu	5	2.9	20	5	2.3	20.0	7	2.3	28	8	3.2	32.0	25	2.7	100
6. Metodolojik	0	0.0	0.0	2	0.9	22.2	5	1.7	55.6	2	0.8	22.2	9	1.0	100
Toplam	174	100	18.6	213	100	22.8	299	100	32.0	249	100	26.6	935	100	
Örneklem grubu															
1. Kadın	123	72.4	18.1	153	72.9	22.5	220	73.6	32.4	184	74.8	27.1	680	73.5	100
2. Erkek	10	5.9	30.3	6	2.9	18.2	11	3.7	33.3	6	2.4	18.2	33	3.6	100
3. Kadın ve erkek	23	13.5	18.0	34	16.2	26.6	33	11	25.8	38	15.4	29.7	128	13.8	100
4. Sağlık personeli ve öğrencileri	14	8.2	16.7	17	8.1	20.2	35	11.7	41.7	18	7.3	21.4	84	9.1	100
Toplam	170	100	18.4	210	100	22.7	299	100	32.3	246	100	26.6	925	100	100
Araştırmacı															
1. Tıp	135	77.6	26.4	141	66.2	27.6	158	52.8	30.9	77	30.9	15.1	511	54.7	100
2. Hemşire, SYO, ebe	22	12.6	6.6	52	24.4	15.7	114	38.1	34.4	143	57.4	43.2	331	35.4	100
3. Tıp ve (hemşire, SYO, ebe)	17	9.8	18.3	20	9.4	21.5	27	9.0	29.0	29	11.6	31.2	9.3	9.9	100
Toplam	174	100	18.6	213	100	22.8	299	100	32.0	249	100	26.6	935	100	

KY: Kongre içinde, KA: Kongreler arasında

Sunulan bu çalışmalar, tiplerine göre incelendiğinde % 67.5'ini tanımlayıcı, % 14.3'ü deneysel/yarı deneysel, % 11.4'ü program/proje sunumu, % 8.6'sı derlemedir. Çoğunlukla (% 77.1) kadın örneklem üzerinde yürütülen bu çalışmalarda araştırmacıların % 68.6'sı hekim, % 28'i ebe/hemşiredir.

Tartışma

Türkiye'de geleneksel AÇS yaklaşımların ağırlığını sürdürdüğü 2001'deki ilk kongrede daha çok tıp kökenli araştırmacılar tarafından, ağırlıkla kadın örneklemli, tanımlayıcı yöntemle yapılmış çalışmalar sunulmuştur. Bildirilerin konuları da geleneksel yaklaşıma uygun olarak ana- çocuk sağlığı, kontraseptif yöntem kullanımı ve kullanıcı bilgisine ilişkin konulardır.

İlerleyen yıllarda AÇS/AP geleneksel yaklaşımlarını değiştirerek UNKK (Kahire 1994) eylem planı doğrultusunda politikalar ve çalışmalar hız kazanmıştır (5). Bu değişim Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongrelerine de yansımıştır. Ulusal ve uluslararası gelişme ve

destekler sonucu, 2002 -2003 yılındaki kongrelerde CYBH/GYE, adolesan, menopoz, cinsellik, şiddet, acil kontrasepsiyon gibi önerilen konular giderek artan oranlarda çalışmalarla ortaya konmuştur. Ancak UNKK gündemi doğrultusunda CSÜS hizmet sunumunun genişletilmesi ve güçlendirilmesi için üreme sağlığına ilişkin konulara daha etkin şekilde yer verilmesi ve hizmet sunumundaki geleneksel yaklaşımların yerine kapsamlı CSÜS ve aile planlaması anlayışının yerleştirilmesine olan ihtiyaca daha iyi cevap verilebilmesi amacıyla bu konulardaki çalışmaların sürdürülmesi önerilmektedir.

TÜSP çerçevesinde yürütülen çalışmalarda hizmet sunumu ile ilgili temel yapıtaşları olarak Hemşirelik / Ebelik alanlarında üniversiteler de üreme sağlığına ilişkin konularda gerek akademik bilgi, gerekse hizmet üretimine katkıda bulunmaktadır. Bu katkılar sonucu son kongrelerde hemşire/ebe akademisyen ve profesyonellerinin artan sayıda çalışmaları yer almaktadır (6).

Kadınların üreme sağlığını etkileyen insan hakları ile ilgili standartlar son 10 yılda oldukça gelişmiştir. Bu

Tablo 2. Yıllara göre Uluslararası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması kongrelerinde sunulan çalışmaların konularına göre dağılımı

Konular	2001		2003		2005		2007		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
AP genel yöntem kullanımı ve bilgisi	77	44.3	69	32.4	66	22.1	33	13.3	245	26.2
AP hizmetleri, sunum, kalite, memnuniyet	10	5.7	12	5.6	5	1.7	0	0	27	2.9
AP danışmanlığı, eğitimi ve etkinliği	9	5.2	12	5.6	7	2.3	2	0.8	30	3.2
AP sağlık personelinin eğitimi	6	3.4	2	0.9	0	0	0	0	8	0.9
Üreme sağlığı, "haklar, bilgi, beklentiler" "Durum saptama, hizmetler, hizmet kalitesi" ve ÜS eğitimleri	4	2.3	5	2.3	18	6	28	11.2	55	5.9
Adolesan	2	1.1	11	5.2	10	3.3	8	3.2	31	3.3
Menopoz	5	2.9	9	4.2	13	4.3	16	6.4	43	4.6
Ana Çocuk Sağlığı	36	20.7	51	23.9	92	30.8	78	31.3	257	27.5
CYBH/GYE bilgi, riskli dvr	5	2.9	6	2.8	26	8.7	12	4.8	49	5.2
Smear/serviks Ca	2	1.1	2	0.9	0	0	4	1.6	8	0.9
Meme Ca (tanı-tedavi-eğitim-bilgi)	0	0	6	2.8	8	2.7	8	3.2	22	2.4
Diğer jinekolojik kanser ve ameliyatlar	3	1.7	2	0.9	1	0.3	11	4.4	17	1.8
Cinsellik	4	2.3	1	0.5	15	5	18	7.2	38	4.1
Şiddet	1	0.6	4	1.9	3	1	7	2.8	15	1.6
Cinsel eğitim	0	0	3	1.4	1	0.3	2	0.8	6	0.6
Acil kontrasepsiyon	0	0	7	3.3	11	3.7	7	2.8	25	2.7
Diğer	10	5.7	11	5.2	23	7.7	15	6	59	6.3
Toplam	174	100	213	100	99	100	49	100	35	100

*Sütun yüzdesi alınmıştır.

bunların izleme konferansları, uluslararası antlaşmalar, bölgesel insan hakları sistemleri bazı ulusal yasal girişimler sayesinde olmuştur (5,7-10). Fakat üreme sağlığı (ÜS) ile ilgili gündem nerede ise bütün dünyada önem ve önceliğini korumaktadır.

UNNK 10 Yıl Sonra, Türkiye'de özellikle önlenabilir nedenlere bağlı meydana gelen anne ölümlerini, tehlikeli/riskli, istenmeyen gebelikleri azaltmayı ve karşılanamayan hizmet ihtiyacını karşılayarak kadın sağlığı hizmetlerine nicelik ve nitelik yönünden

ağırlık verilmesini hedeflemektedir. Bu amaçla sağlık hizmeti sunanların da gönüllü kuruluşlarla, özel sektörle, gençlerle, kadın sağlığı savunucularıyla işbirliği halinde çalışması gerekmektedir.

CS/ÜS ile ilgili DSÖ Bölge Stratejileri doğrultusunda henüz üzerinde fazla durulmayan göç edenler, yaşlılar ile ilgili çalışmalara gereksinim vardır.

Sonuç

Üreme sağlığı ve aile planlaması konusunda Dünya'da ve ülkemizdeki durum, politikalar, programlar, gelişmeler ile sorunlarının ve çözümlerinin her düzeyde tartışıldığı uluslararası üreme sağlığı ve aile planlaması kongreleri bu konuda multidisipliner katılımla gündemi yakalama hatta gündem yaratmada gelenekselleşme yolundadır.

Kaynaklar

1. Ana Çocuk Sağlığı Ve Aile Planlaması Genel Müdürlüğünün Tarihçesi, <http://www.saglik.gov.tr/ACSAB/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAC8287D72AD903BE5E6430387EBFB995>; Erişim: 22.11.2007
2. Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğünün Kuruluşu Tarihçesi, <http://www.saglik.gov.tr/TSHGM/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF3C4F486880A68BE0>; Erişim: 22.11.2007
3. Sağlık Hizmetlerinin Sosyalleştirilmesi Hakkında Kanun, Sayısı:224, R.G. Tarihi: 12.01.1961 <http://www.saglik.gov.tr/TR/MevzuatGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF199F0C581E769F43>; Erişim: 22.11.2007
4. 2827 Sayılı Nüfus Planlaması Hakkında Kanun, Sayısı:2827, R.G. Tarihi: 27.05.1983 <http://www.saglik.gov.tr/TR/MevzuatGoster.aspx?F6E10F8892433CFFAAF6AA849816B2EF570BA9B95413E3FB>; Erişim: 22.11.2007
5. Programme of Action of the International Conference On Population and Development, Cairo, 5-13 September 1994.
6. Türkiye Üreme Sağlığı Programı Mezuniyet Öncesi Eğitimi Projesi (EuropeAid/119970/C/SV/TR)
7. Fourth World Conference on Women, Beijing Declaration, Beijing, 1995.
8. 5-9 Haziran 2000 Tarihleri Arasında Newyork'ta Gerçekleştirilen "Kadın 2000: 21.Yüzyıl İçin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği, Kalkınma ve Barış" (Pekin+5) Başlıklı Birleşmiş Milletler Genel Kurul Özel Oturumunun Hazırlık Donemi ve Sonuçları Hakkında Bilgi Notu; <http://www.die.gov.tr/tkba/pekin%2B5.doc>; Erişim: 22.11.2007
9. Sadik, N. Lives Together Worlds Apart The State of World Population (2000) <http://www.unfpa.org/swp/2000/english/index.html>; Erişim:22 Kasım 2007
10. Uluslararası Sözleşmeler. http://www.die.gov.tr/tkba/u_sozlesmeler.htm; Erişim:22.11.2007